

इच्छुकका कवितागत प्रवृत्तिको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
नारायण खनाल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०६६

शोधनिर्देशक
सहप्रा. डा. ताराकान्त पाण्डेय

इच्छुकका कवितागत प्रवृत्तिको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
नारायण खनाल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

मिति : २०६६/१२/१८

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र **नारायण खनाल**ले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको **इच्छुकका कवितागत प्रवृत्तिको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

- (१) प्रा. राजेन्द्र सुवेदी
(विभागीय प्रमुख)
- (२) प्रा.डा. जगदीशचन्द्र भण्डारी
(बाह्य परीक्षक)
- (३) सहप्रा. डा. ताराकान्त पाण्डेय
(शोधनिर्देशक)

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि **इच्छुकका कवितागत प्रवृत्तिको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र **नारायण खनाल**ले मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । धेरै मिहिनेतका साथ तयार पारिएको यस शोधकार्यको संयोजन तथा अध्ययन कार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभागसमक्ष पेश गर्न सिफारिस गर्दछु ।

.....
सहप्रा. डा. ताराकान्त पाण्डेय
शोधनिर्देशक
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

मिति : २०६६/१२/०५

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दसौँ पत्रको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत गरिएको **इच्छुकका कवितागत प्रवृत्तिको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र आदरणीय गुरु डा. ताराकान्त पाण्डेयको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । आफ्नो अत्यन्त कार्यव्यस्तताको समयलाई उचित व्यवस्थापन गरी प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म महत्त्वपूर्ण सल्लाह, सुझाव, निर्देशन, शोधपत्रको पटक-पटक निरीक्षण, परिमार्जन तथा शुद्धीकरण गरिदिनु हुने श्रद्धेय गुरु डा. ताराकान्त पाण्डेयप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । उद्देश्यमूलक तथ्य एवम् जानकारी र आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराई शोधपत्र तयार पार्न गुरुले गर्नुभएको सहयोगप्रति म कृतकृत छु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्नका लागि आवश्यक सल्लाह सुझाव प्रदान गरी लेखनका क्रममा देखिएका अड्चन फुकाइदिनुहुने विभागीय प्रमुख श्रद्धेय गुरु प्रा. राजेन्द्र सुवेदीप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । साथै प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा विविध पक्षबाट महत्त्वपूर्ण मार्ग निर्देशन गर्नुहुने नेपाली विभागका आदरणीय गुरु सुकुम शर्मा र नेत्र एटमप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

महाभारतजत्रै दुःख, कष्ट र अभावका पीडा खेप्दै दशधारा रोएर मेरो उज्ज्वल भविष्यको दीप जलाइरहनुभएकी ममतामयी माता, आर्थिक स्रोतको जोहो मिलाई उच्चशिक्षासम्मको अध्ययन कार्यमा पल प्रतिपल उत्प्रेरणा दिइरहनुहुने आदरणीय बुवा, दाजु-भाउजू र सधैं सहयोगका हात जुटाइरहेका प्यारा भाइ-बहिनीप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । जीवन र मरणको दोसाँधमा अनकन्टार कालरात्रीबाट स्वर्ण बिहानीको नवीन मार्ग कोर्ने जुन प्रणको गर्भबाट खेसा-साफी हुँदै यस शोधपत्रको सफल अवतरण भयो, अपाङ्ग भई ढिला भइरहेका बेला जसको प्रेरणा, लगाव, न्यानो न्यायप्रेमी निनाद र प्रच्छन्न प्रभाले यो पूर्ण भई चम्कियो, ती प्यारी, 'नानू' प्रति ऋणी र कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय, कीर्तिपुरप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । शोधपत्र तयार पार्दा मन, वचन र कर्मले सहयोग गर्ने गंगा सापकोटा, मित्र पोखरेल, शालिकराम घिमिरे र गणेश मरासिनी लगायत अन्य साथीहरूप्रति हृदयदेखि नै आभार व्यक्त गर्दछु । टड्कणको सबै जिम्मेवारी लिई सङ्कलित सामग्रीको सुरक्षित रूपमा टड्कण गरिदिनु हुने टि.यु. गेट, पर्फेक्ट कम्प्युटरका कुशु घले तथा वृष रावलप्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर समक्ष सविनय पेश गर्दछु ।

शोधार्थी
नारायण खनाल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

क्रमाङ्क ७८
शैक्षिक सत्र २०६३/०६५
मिति २०६६/१२/

विषयसूची

पृष्ठ

पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय

१.१	विषयपरिचय	१
१.२	समस्याकथन	१
१.३	शोधकार्यको उद्देश्य	१
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५	शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व	७
१.६	शोधकार्यका सीमा	७
१.७	शोधविधि	७
१.७.१	सामग्री सङ्कलन विधि	७
१.७.२	विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार तथा ढाँचा	७
१.८	शोधपत्रको रूपरेखा	८

दोस्रो परिच्छेद

इच्छुकको सङ्क्षिप्त परिचय

२.१	जन्म र जन्मस्थान	९
२.२	बाल्यकाल	९
२.३	शिक्षादीक्षा	१०
२.४	आर्थिक अवस्था र जागिरे जीवन	१०
२.५	साहित्यिक प्रेरणा र प्रभाव	११
२.६	पेसागत संलग्नता	११
२.७	विवाह र सन्तान	११
२.८	स्वभाव र रुचि	१२
२.९	पुरस्कार र सम्मान	१२
२.१०	जीवनदृष्टि	१३
२.११	व्यक्तित्व	१३
२.११.१	कवि व्यक्तित्व	१४
२.११.२	अन्य साहित्यिक व्यक्तित्व	१४
२.११.३	राजनीतिक व्यक्तित्व	१५
२.११.४	पत्रकार तथा सम्पादक व्यक्तित्व	१५

२.११.५ अनुवादक व्यक्तित्व	१६
२.११.६ कर्मचारी व्यक्तित्व	१६
२.११.७ सामाजिक व्यक्तित्व	१७
२.११.८ सांस्कृतिक व्यक्तित्व	१७
२.११.९ अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्व	१८
२.१२ मृत्यु र शोक	१८
२.१३ निष्कर्ष	१९

तेस्रो परिच्छेद

इच्छुकको कविता यात्रा र कविता सिर्जनाको स्थिति

३.१ इच्छुकको कविता यात्रा र चरण विभाजन	२०
३.१.१ पहिलो चरण (२०३२ देखि २०४६ सम्म, पञ्चायतकाल)	२१
३.१.२ दोस्रो चरण (२०४७ देखि २०५२ माघसम्म, प्रजातन्त्रकाल)	२३
३.१.३ तेस्रो चरण (२०५२ फागुनदेखि २०५९ सम्म, जनयुद्धकाल)	२४
३.२ निष्कर्ष	२७

चौथो परिच्छेद

इच्छुकका फुटकर कविताको विश्लेषण

४.१ विषयप्रवेश	२८
४.१.१ 'इतिहासको यस घडीमा' कविता सङ्ग्रहका कविताको विश्लेषण	२८
४.१.१.१ 'त्यो प्यारो प्यारो पहाडी गाउँको नाम थवाङ हो' कविताको विश्लेषण	३०
४.१.१.२ 'प्रिय कामरेड' कविताको विश्लेषण	३१
४.१.१.३ 'प्यालेस्टिनी मित्रहरूका नाममा' कविताको विश्लेषण	३२
४.१.१.४ 'इतिहासको यस घडीमा' कविताको विश्लेषण	३४
४.१.१.५ 'भाउजू' कविताको विश्लेषण	३५
४.१.१.६ 'दार्बोर्टको जङ्गलमा' कविताको विश्लेषण	३७
४.१.१.७ 'पुर्खे सुनारकी आमा' कविताको विश्लेषण	३८
४.१.१.८ 'प्रतिबन्ध' कविताको विश्लेषण	४०
४.१.२ 'बन्दी आवाज' कविता सङ्ग्रहका कविताको विश्लेषण	४१
४.१.२.१ 'माछो-माछो भ्यागुतो' कविताको विश्लेषण	४३
४.१.२.२ 'प्यारो मधेसप्रति' कविताको विश्लेषण	४५
४.१.२.३ 'कारागारको छतमाथि चढेर' कविताको विश्लेषण	४६
४.१.२.४ 'अजम्बरी सपना' कविताको विश्लेषण	४७
४.१.२.५ 'आदिवासी दिवस र भिखारीदास सदा' कविताको विश्लेषण	४८
४.१.२.६ 'मेरो देशको शिशु प्रजातन्त्र' कविताको विश्लेषण	५०
४.१.२.७ 'रोगी देश' कविताको विश्लेषण	५१
४.१.२.८ 'यस क्षण' कविताको विश्लेषण	५२
४.१.२.९ 'कसरी भनूँ' कविताको विश्लेषण	५४
४.१.२.१० 'शहीद' कविताको विश्लेषण	५५
४.१.३ 'आरम्भिक कविता' कविता सङ्ग्रहका कविताको विश्लेषण	५६

४.१.३.१ 'भोलिप्रति' कविताको विश्लेषण	५७
४.१.३.२ 'पर्खालभित्रवाट तिमीलाई सम्झँदा' कविताको विश्लेषण	५८
४.१.४ निष्कर्ष	५९

पाँचौँ परिच्छेद

इच्छुकका कवितागत प्रवृत्तिहरू

५.१ क्रान्तिचेतना	६१
५.२ सहिदप्रति सम्मान	६२
५.३ सामन्तवादी सामाजिक व्यवस्थाको चित्रण र त्यसको विरोध	६३
५.४ राष्ट्रियता र देशभक्ति	६४
५.५ नारीजातिको शोषणको चित्रण र त्यसको विरोध	६५
५.६ श्रम तथा श्रमजीवी वर्गप्रति आस्था	६५
५.७ कमरेडहरूप्रति सम्मान भाव	६६
५.८ विषयवस्तुगत प्रवृत्ति	६७
५.९ स्वरगत प्रवृत्ति	६८
५.१० लयगत प्रवृत्ति	६९
५.११ बिम्ब-प्रतीक तथा अलङ्कार योजनागत प्रवृत्ति	७०
५.१२ भाषाशैलीगत प्रवृत्ति	७०
५.१३ निष्कर्ष	७१

छैटौँ परिच्छेद

उपसंहार : सारांश तथा निष्कर्ष

६.१ सारांश	७२
६.२ निष्कर्ष	७३

सन्दर्भसामग्रीसूची

सङ्क्षेपीकरण

अ.ने.रा.स्व.वि.यु.	:	अखिल नेपाल राष्ट्रिय स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन
आई.ए.	:	इन्टरमिडियट इन् आर्टस
एम्.ए.	:	मास्टर्स इन् आर्टस
एस.एल.सी.	:	स्कूल लिभिड सर्टिफिकेट
क.	:	कमरेड
के.सी.	:	खत्री क्षेत्री
क्र.सं.	:	क्रम सङ्ख्या
गा.वि.स.	:	गाउँ विकास समिति
चौ.म.	:	चौथो महाधिवेशन
चौ.सं.	:	चौथो संस्करण
टि.यु.	:	त्रिभुवन युनिभर्सिटी
डा.	:	डाक्टर
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	:	दोस्रो संस्करण
ने.क.पा.	:	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी
नं.	:	नम्बर
प्रा.	:	प्राध्यापक
पृ.	:	पृष्ठ
पृ.सं.	:	पृष्ठ सङ्ख्या
प्र.ले.स.	:	प्रगतिशील लेखक सङ्घ
बी.एड्.	:	ब्याचलर इन् एजुकेसन
मा.वि.	:	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	:	विक्रम सम्वत्
सम्पा.	:	सम्पादक

इच्छुकका कवितागत प्रवृत्तिको अध्ययन - नारायण खनाल (२०६६)

इच्छुकका कवितागत प्रवृत्तिको अध्ययन - नारायण खनाल (२०६६)

इच्छुकका कवितागत प्रवृत्तिको अध्ययन - नारायण खनाल (२०६६)

इच्छुकका कवितागत प्रवृत्तिको अध्ययन - नारायण खनाल (२०६६)

इच्छुकका कवितागत प्रवृत्तिको अध्ययन - नारायण खनाल (२०६६)